

halkın ve orta öğretim seviyesinde olan kişilerin faydalanabileceği eserlerinin başlıcaları şunlardır: **A) Biyografik Eserleri.** *Hız. Ömer* (Ankara 1955); *Hız. Ebu Bekir* (Ankara 1962); *Hız. Osman* (Ankara 1963); *Hız. Ali* (Ankara 1963); *Ahmed Cevdet Paşa* (Ankara 1964); *Mehmet Akif'in Hayatı ve Eserleri* (İstanbul 1968); *Meşhur Şeyhu'l-İslâmlar* (İstanbul 1969); *Son Peygamber* (İstanbul 1975); *Ahmet Hamdi Akseki* (Ankara 1988); *Süleyman Çelebi ve Mevlut* (İstanbul, ts.). **B) Eğitim ve Öğretimle İlgili Eserleri.** *İzahlı Cep İlmihalî* (Ankara 1960); *İslam Ahlâkı* (Konya 1963); *Ailenin Din Bilgisi* (İstanbul 1967); *Yeni Usule Göre Arapça Dersleri* (İstanbul 1968). **C) Tarih ve Coğrafya ile İlgili Eserleri.** *Muasır İslâm Ülkeleri Tarih ve Coğrafyası* (Konya 1965); *Afrika'da ve Avrupa'da İslâmiyet* (İstanbul 1968); *İstanbul'un Fethi ve Fâtih Sultan Mehmed'in Şahsiyeti* (Konya 1970). Veli Ertan'ın ayrıca *Oku, İslâm, Hilâl, Yeşilay, Diyanet, Hakses, Tohum, Millî Kültür* gibi dergilerde pek çok makalesi yayımlanmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Veli Ertan'ın bizzat kendisi tarafından yazılan özgeçmişi, İSAM Dokümantasyon Servisi; Hizmet Belgesi, MÜ İlahiyat Fakültesi Arşivi; *Yeşilay*, sy. 694, Ankara 1 Eylül 1991; sy. 696, 1 Kasım 1991; *Hakses*, sy. 321, Ankara 1991, s. 30-31; Halit Güler, "Hocam Veli Ertan"; *Diyanet Dergisi*, sy. 10, Ankara 1991, s. 30-31; A. Ali Uçar, "Örnek İnsan Veli Ertan", *Zaman*, İstanbul 15 Ağustos 1991.

HALİS AYHAN

ERTAYLAN, İsmail Hikmet (1889-1967)

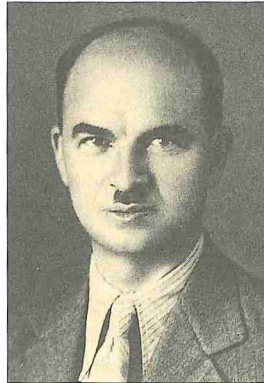
Edebiyat tarihi araştırmacısı,
edip, eğitimci ve yazar.

İstanbul'da Beylerbeyi'nde doğdu. Babası Damad Abdullah Paşa'nın torunlarından Dahiliye Nezâreti sicil müdürü Mehmed Reşad Bey, annesi Melek Leman Hanım'dır. Beylerbeyi'nde ilkokulu bitirdikten sonra (1900) orta ve lise öğrenimini Galata Sarayı Mekteb-i Sultânîsi'nde tamamladı (1908). Güzel sanatlara karşı ilgisini ve resme olan kabiliyetini takdir eden Tevfik Fikret, bunu geliştirmesi için kendisine Avrupa'ya resim tahsiline gitmesini tavsiye etmişti. Ancak aynı yıl yeğeni Hüseyin Kâzım Kadri'nin kurduğu *Tanin* gazetesinde Tevfik Fikret'in etrafında toplanan genç kadronun içinde yer alarak yazı hayatına atılması dolayısıyla bu proje gerçekleşemedi. Ağustos 1911'de Mül-

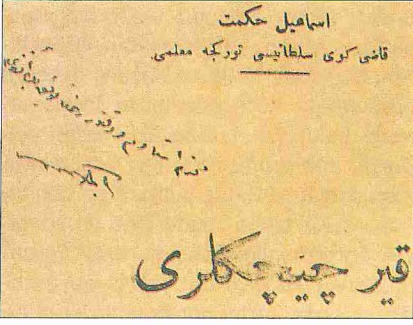
kiye Mektebi'ni bitirdi. Mektebin birinci sınıfında iken Avrupa'da tahsil imkânını da verecek bir imtihanı kazanarak Galata Sarayı Mekteb-i Sultânîsi öğretmen yardımcılığına tayin edildi (Aralık 1909). Böylece devlet hizmetine giren İsmail Hikmet, Tevfik Fikret'in Galata Sarayı Mekteb-i Sultânîsi müdürü olduğu bu devrede onunla daha çok yakınlık kurma imkânını elde etti. Fakat bir müddet sonra hocasının müdürlükten istifa etmesi üzerine İsmail Hikmet de buradaki görevinden ayrıldı (Nisan 1910). Mülkiye'nin son sınıfında iken açılan başka bir imtihanı kazanıp Düyün-ı Umûmiyye İdaresi'ne kâtip olarak girdi. Kısa bir müddet sonra buradan da ayrılarak Robert College Türkçe-edebiyat muallimliğiyle hayatının uzun bir devresini kapsayacak olan öğretmenliğe başladı (Kasım 1911). Bunun peşi sıra İstanbul'daki çeşitli yerli ve yabancı okullarda Türkçe-edebiyat ve Fransızca hocalığı ile bazı idarî görevler yaptı. 1914'te incelemelerde bulunmak üzere Fransa, İsviçre, İtalya, Almanya ve Norveç'e gitti. Mayıs 1921'de öğretmenlikten ayrılarak Hariciye Nezâreti Matbuat Umum Müdürlüğü'nde tedkik ve telhis mümeyyizi olarak görev aldı. İstanbul hükümetinin dağıtılmasıyla buradaki memuriyeti sona erdi. Bu sırada Azerbaycan'ın Türkiye Büyük Millet Meclisi hükümetinden öğretmen istemesi üzerine Maarif Vekâleti tarafından Bakü'ye gönderildi (Nisan 1923). Bakü Üniversitesi'nde ve Bakü Tiyatro Mektebi'nde Türk edebiyatı tarihi, Bakü Yüksek Muallim Mektebi'nde Batı edebiyatı tarihi ve sanat tarihi öğretim üyeliği yaptı. Ardından Bakü Üniversitesi Edebiyat Fakültesi dekanlığına getirildi (Eylül 1924). Bu sırada *Türk Edebiyatı Tarihi* adlı dört ciltlik eserini ortaya koydu. Başarılı çalışmalarını değerlendiren Bakü Üniversitesi senatosunun kararı ile kendisine profesörlük

unvanı verildi (Temmuz 1927). Bu yıllarda Azerbaycan, Türkmenistan, Özbekistan, Dağıstan, Kırım ve Kazan'ı gezerek buralardaki kütüphanelerde incelemelerde bulundu. *Azerbaycan Edebiyatı Tarihi* adlı profesörlük tezi basılmakta iken Aralık 1927'de Ankara'ya döndü. Ankara Kız Lisesi müdürlüğü ve edebiyat öğretmenliği yanında Gazi Eğitim Enstitüsü Türk ve Batı edebiyatı tarihleri ve sanat tarihi öğretmenliklerini de yürüttü. Bu sırada yeni kurulan Dil Encümeni üyeliğine seçilip bir süre Türk lugatı ve derleme komisyonlarının başkanlığını yaptı. Nisan 1933'te Kıbrıs Lefkoşe Türk Lisesi'ne müdür ve edebiyat öğretmeni tayin edildi. Bu liseye bağlı bir müzik enstitüsü ve tiyatro kursu açarak sanat alanında da hizmet vermeye başladı. Yurda dönünce Kasım 1934'te Maarif Vekâleti müfettişliğiyle birlikte Ankara Devlet Konservatuarı ve Cumhurbaşkanlığı Orkestrası müdürlüğü görevlerini yürüttü. Ekim 1935'te müfettişliğinin yanı sıra kendisine İstanbul Güzel Sanatlar Akademisi müdürlüğü görevi de verildi. 1939 Kasımında Afganistan Maarif Nezâreti müşaviri olarak Kâbil'e gönderildi. Şahsî gayretleriyle Kâbil'de bir gece üniversitesi açtığı gibi ilkokuldan üniversiteye kadar bütün öğretim kurumlarının programlarını hazırladı. Burada görevli iken Hindistan'ı dolaşarak kütüphanelerde araştırmalar yaptı. Aralık 1942'de Türkiye'ye döndü. Ocak 1943'te ordinaryüs profesör unvanıyla İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Türk Edebiyatı Tarihi Kürsüsü öğretim üyeliğine getirildi. Bu fakültede edebiyat tarihiyle ilgili çeşitli yayınlarda bulunan Ertaylan, İstanbul'un 500. fethi yıl dönümünü kutlamak için düşünülen yayınları hazırlayacak komiteye başkanlık etti. Fakülteden Eylül 1960'ta emekli oldu. Yayın ve araştırma faaliyetlerini sürdürmekte iken hastalanıp tedavi görmekte olduğu Haydarpaşa Numune Hastahanesi'nde 18 Aralık 1967'de vefat etti. Kabri Rumelihisarı Mezarlığı'ndadır.

Eserleri. Öğrencilik yıllarında önce şiirle başlayan yazı hayatının ilk devresinde *Vuslat-ı Memnûa* adlı küçük millî romanı (İstanbul 1324), *Hesap İmtihanı* adındaki mektep piyesinin (İstanbul 1333) ardından *Haftalık Gazete*'de (1918-1919) tefrika edilen manzum *Falçı* piyesi yanında küçük hikâyelerini toplayan *Bina-mazın Otuz Üç Gecesi* (İstanbul 1337) adlı eseri ve *Ateş Olur da Yakmaz mı?*

İsmail
Hikmet
Ertaylan

İsmail Hikmet Ertaylan'ın *Kır Çiçekleri* adlı şiir kitabının kapağında el yazısı ve imzası

(İstanbul 1340, 1341) adlı hikâye kitabı ile edebî faaliyetini sürdüren Ertaylan Millî Mücadele sırasında hamâsî destanlar yazıp bastırılmış, bu arada hepsi bestelenen marşlar da yazmıştır. Bu devrede eğitimci tarafı ağır basan yazar, ilkokullar için yeni bir metotla meydana getirdiği çok beğenilmiş *Kıraat Dersleri*'nin yanı sıra (İstanbul 1334, 1935) çocuklar için yazdığı şiirlerini de *Kır Çiçekleri* adlı kitabında toplamıştır (İstanbul 1915). Öte yandan *Düşünce* adıyla aralıklarla çıkan bir edebiyat ve sanat dergisini de kurmuştur (İstanbul 1918 ve 1922).

Fransızca ve İngilizce'den başka Farsça ile çeşitli Türk lehçelerine vâkıf olan, Rusça ve İtalyanca'dan da anlayan İsmail Hikmet, Türk-İslâm sanat eserlerine derin merakı dolayısıyla dolaştığı ülkelerden topladığı minyatür, tezhip, hat, tesbih, para ve çinilerle zengin bir koleksiyon meydana getirmiştir. Bu sanat zevki tezhip, minyatür ve hat eserleriyle zenginleştirdiği ilmi yayınlarında da kendini göstermektedir.

A. Türk Edebiyatı Tarihi Alanındaki Çalışmaları. İsmail Hikmet Ertaylan'ın edebî ve pedagojik eserleri dışındaki yayınlarının ağırlık merkezini eski edebî metinlerle bunların müellifleri üzerinde yaptığı incelemeler meydana getirir. Azerbaycan'da iken ortaya koyduğu eserleri takip eden çalışmalarını belirli birer ad taşıyan seriler içinde yürüttüğü görülmektedir. Hususî monografi eserlerine girmeden önce Türk edebiyatı üzerindeki çalışmaları kendisini umumi ve geniş çerçevedeki şu edebiyat tarihi kitapları ile gösterir: 1. *Türk Edebiyatı Tarihi* (Bakü, I-IV, 1925-1926). Batı tesirinden uzak bulunan Keçecizâde İzzet Molla, Şeyhülislâm Ârif Hikmet ile Âkif ve Ab-

durrahman Sâmi paşalara ayrılmış olan 1800-1838 yılları arasındaki devrenin giriş kısmını teşkil ettiği eser, Tanzimat sonrasında on dokuzuncu asır başları-on dokuzuncu asır ortaları-on dokuzuncu asır sonları-yirminci asır şeklinde ayrı ayrı ciltlere ayrılmış bir devre taksimi içinde Osmanlı sahası yenileşme çağı Türk edebiyatını inceler. Diğer Türk edebiyatı şubelerinin esere dahil olmadığını belirtmek için III ve IV. ciltlere "Osmanlı Kısmı" diye ayrıca bir alt başlık konulmuştur. Osmanlı sahası çerçevesinde Türk edebiyatını XIX. Yüzyıl başlarından Mütareke devri içinden Cumhuriyet'in ilk yılları ile birlikte Faruk Nâfiz'e kadar getiren kitapta devreler, edebî topluluklar ve cereyanların hususiyetlerini ön planda tutan izahlar yerine edebiyat tarihini doğrudan doğruya şahıslar etrafında toplayan bir zihniyet vardır. Kitapta yer alan edebiyatçıların hayatı, dili, üslûbu ve sanatı ayrı ayrı ele alınıp incelenmiş, aynı zamanda eserlerinden örnekler verilmiştir. Bu yönüyle kitap kısmen bir antoloji özelliğini de taşır. Esere ayrıca bütün yazar ve şairlerin tarama suretiyle yapılmış birer resmi de konmuştur (yayımından kısa süre sonra yapılmış bir tanıtım ve tahlil için bk. Ziyaeddin Fahri [Fındıkoğlu], "Türk Edebiyatı Tarihi", *HM*, nr. 63, 9 Şubat 1928, s. 214-215). 2. *Azerbaycan Edebiyatı Tarihi* (I-II, Bakü 1928). İlk cildi başlangıçtan XV. asır sonuna kadarki devreyi içine alan eserin II. cildinde XVI ve XVII. asırlar bahis konusu edilir. Burada da umumi hususiyetler ve devrelerin belirtilmesi yerine sahayı doğrudan doğruya şahıs planında ele alan bir tutum kendini gösterir. 3. *Çağatay Edebiyatı* (Ankara 1937). Ötekilerden çok daha küçük hacimde olan eserde Çağatay edebiyatı hakkında toplu bilgiler verilmeye çalışılır.

B) Eski Türk Edebiyatı Metinleri. Edebiyat Fakültesi'ndeki hocalığı devresinde faaliyetlerini eski Türk edebiyatı metinleri üzerinde yoğunlaştıran Ertaylan, ilkin fakülte yayınları arasında "Türk Edebiyatı Metinleri" adı altında bir dizi kurarak yurt içindeki ilmi gezilerinde çeşitli il kütüphaneleriyle özel ellerde tesbit ettiği Anadolu'da Türk edebiyatının ilk devirlerine, özellikle XIV ve XV. asırlarla bu arada Çağatay edebiyatına ait metinlerin, eserler ve yazarları hakkında başlarına koyduğu birer önsöz yahut inceleme ile birlikte tıpkıbasımlarını yaptı. Bir köşede kalmış, bir kısmı hiç tanın-

mamış nâdir ve kıymetli metinleri ilim dünyasının istifadesine sunmak suretiyle Ertaylan Türk edebiyatı ve kültürüne önemli bir hizmeti gerçekleştirmiş bulunmaktadır. Söz konusu dizide ilk yedi kitaptan sonrakiler, İstanbul'un 500. fetih yıl dönümüyle ilgili diğer bir dizi dolayısıyla araya giren fâsılayı takip eden yıllarda dizi adı ve herhangi bir sıra numarası almaksızın yayımlanmıştır. Ertaylan'ın bütünüyle bu dizide ortaya koyduğu eserler şunlardır: 1. *Varaka ve Gülşah* (İstanbul 1945). XIV. asır şairlerinden Yûsuf Meddah'ın 770'te (1368-69) telif ettiği bu mesnevinin Koyunoğlu Müze ve Kütüphanesi'ndeki en eski nüshasının tıpkıbasımıdır. Başında eser ve müellifi hakkında etraflı bir inceleme vardır (s. 1-40). 2. *Risâle-i Sultan Hüseyin Baykara* (İstanbul 1945). Bizzat bu hükümdar tarafından telif edilmiş, bilinen tek nüshası Amasya Beyazıt Kütüphanesi'nde bulunan (nr. 15), Hüseyin Baykara devri kültür ve edebî hayatıyla ilgili mühim bir risâlenin tıpkıbasımıdır. 3. *Târih-i Edirne, Hikâyet-i Beşir Çelebi* (İstanbul 1946). Edirne şehrinin tarihîyle birlikte kısaca tanıtan küçük bir yazma ile, Fâtih Sultan Mehmed devri hekimlerinden Beşir Çelebi'nin başından geçen maceranın anlatıldığı müellifi meçhul bir risâlenin Koyunoğlu nüshasının tıpkıbasımıdır. 4. *Beşir Çelebi, Tevârih-i Âl-i Osmân* (İstanbul 1946). Ertaylan'ın, bu eseri adı geçen Beşir Çelebi'ye ait göstererek yayımlaması ağır şekilde tenkit edilmiş, onun Friedrich Giese tarafından nesredilen anonim *Tevârih-i Âl-i Osmân*'ın değersiz bir nüshasından başka bir şey olmadığı ortaya konulmuştur (Adnan Sadık Erzi, "Beşir Çelebi: Tevârih-i Âl-i Osman", *TTK Belleten*, XIII/49, Ocak 1949, s. 181-185). 5. *Divan-ı Sultan Hüseyin Mirza Baykara "Hüseyini"* (İstanbul 1946). Hüseyin Baykara'nın Türkiye kütüphanelerinde mevcut divan nüshalarının en hacimli olan, ünlü hattat Mîr Ali Herevî'nin başta gelen talebelerinden Kâsım Ali elinden çıkmış, sanat değeri taşıyan Süleymaniye Kütüphanesi'ndeki (Ayasofya, nr. 3911) 950 (1543) tarihli yazması esas alınarak bunda bulunmayan şiirler diğer yazmalardan ilâve edilmek suretiyle hepsinin faksimilesi arada verilmiş, böylece mümkün olan en güzel ve en zengin nüsha meydana getirilmiştir. 6. *Gencnâme-i Refîî* (İstanbul 1946). Ertaylan'ın bu seri içinde ayrıca "Hurufî Edebiyatı Örnekleri" adı altında tasarladığı bir di-

zinin de ilk kitabı olan bu faksimile, XVI. asır şairlerinden Refîî'nin Hurûflîk'le ilgili küçük bir mesnevisidir. 7. *Mesnevi-i Penâhî* (İstanbul 1946). Yan dizinin ikinci kitabı olan bu küçük eser de XVI. asır Âzerî şairi Penâhî'nin Hurûflîk felsefesi anlatan bir metindir. 8. *Ahmed-i Dâî, Hayatı ve Eserleri* (İstanbul 1952). Başında, hayatı ve eserleri hakkında çok az şey bilinen Ahmed-i Dâî'ye dair 191 sayfalık bir inceleme bölümünün yer aldığı kitapta, o zamana kadar elde birkaç manzumesinden başka birşey bulunmayan şairin on yedi eseri gün ışığına çıkarılmıştır. Ayrıca Burdur Kütüphanesi'nde mevcut külliyyatı içindeki Türkçe divanı ile *Çengnâme*'si ve tek nüshası Bursa Eski Yazma ve Basma Eserler Kütüphanesi'nin Orhan Gazi bölümünde bulunan Farsça divanın tamamı, diğer eserlerinin her birinden çeşitli parçalar faksimile olarak verilmiştir. 9. *Behcetü'l-hadâyık fî mev'izeti'l-halâyık* (İstanbul 1960). Anadolu Türkçesi'nin çok eski örneklerinden birini teşkil etmesi dolayısıyla dil tarihi yönünden büyük değeri olan müellifi meçhul bu eserin Bursa Eski Yazma ve Basma Eserler Kütüphanesi'ndeki (Kurşunluoğlu, Tasavvuf, nr. 5) 703'te (1303) istinsah edilmiş nüshasının tıpkıbasımıdır. 10. *Hatiboğlu, Bahrû'l-hakayık* (İstanbul 1960). Hacı Bektaş-ı Velî'nin Arapça mensur *Maḳâlât*'inin Hatiboğlu tarafından *Bahrû'l-hakayık* adıyla 812'de (1409) manzum olarak yapılmış Türkçe tercümesinin Manisa İl Halk Kütüphanesi nüshasının tıpkıbasımı ile Ertaylan'ın eser ve Hatiboğlu hakkındaki incelemesini (s. 1-23) ihtiva etmektedir. 11. *İlâhî Divanı* (İstanbul 1960). Fâtih Sultan Mehmed ve II. Bayezid devri Türk şairi Şeyh İlahî'nin hayatı ve eserlerine dair bir giriş kısmı ile (s. 1-18) şairin Fâtih adına tertiplemediği daha önce bilinmeyen divanının Bursa Eski Yazma ve Basma Eserler Kütüphanesi'nde kayıtlı (nr. 93) nüshasının tıpkıbasımıdır. 12. *Yusuf ile Züleyha* (İstanbul 1960). Kırmıllı Mahmud adlı şairin yarım kalan Yûsuf ve Züleyhâ mesnevisinin Haliloğlu Ali tarafından tamamlanarak Kırmıllı Türkçesi'nden eski Anadolu Türkçesi'ne çevrilmiş metninin Raif Yelkenci nüshasının tıpkıbasımı olup başında Ertaylan'ın "Türk Dilinde İlk Yûsuf ve Züleyhâ" adlı incelemesi yer alır (s. 1-19). 13. *Lütfî Divanı* (İstanbul 1960). Çağatay edebiyatının en eski şairlerinden Lutfî'nin divanının Bursa Müze Kütüphanesi'ndeki nüshasının tıpkıbasımının, nâ-

şirin "Lutfî-i Çağatâyî. Hayatı ve Eserleri" adlı incelemesiyle birlikte neşridir. Mevcut bütün nüshaları eksik olan divan bu yayımda, Paris ve Leningrad nüshalarındaki bazı parçaların yanı sıra Zeki Velidi Togan ve Fitrat'tan alınmış metinlerle tamamlanmaya çalışılmıştır. 14. *Tabiatnâme* (İstanbul 1960). Aydınöğlü Umur Bey adına Farsça'dan Türkçe'ye çevrilmiş müellifi meçhul, yiyecek ve meyvelerle çalgıların insana tesirini anlatan küçük hacimde manzum bir tıp kitabının faksimilesidir. 15. *Tercüme-i Kaside-i Bürde* (İstanbul 1960). Şeyh Abdürrahim Karahisârî'nin yaptığı bu manzum tercümenin eski bir nüshadan Kâmil Akdik eliyle istinsah edilmiş metninin tıpkıbasımıdır.

C) İstanbul'un 500. Fetih Yıldönümünü Kutlama Serisi. Başlangıçta İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi adına tertiplenen bu dizi, ilki Fâtih Sultan Mehmed divanının lüks baskısı, ikincisi Fâtih'in hayatı ve fetihleriyle onun devrinin medeniyet hayatına dair birer inceleme, üçüncüsü Fâtih devrine ait nüshası ender yazma eserlerin tıpkıbasımı olmak üzere üç ayrı grup halinde programlanmıştır. Fâtih divanının Millet Kütüphanesi'nde (Ali Emîri) bulunan yegâne nüshasının tıpkıbasımı ile, her sayfası zamanın hat sanatkarlarınca değişik yazı nevelerinde yazılmak, tezhip ve minyatür üstatları tarafından da işlenmek suretiyle meydana getirilen, hazırlanması için Ertaylan'ın yıllarını harcadığı, neşri başlı başına bir sanat hadisesi olacak fevkalâde nüshasının baskısı gerçekleşmemiştir. Dizinin bu eseriyle *Fatih Zamanı ve Medeniyeti* adlı kitabı dışında basımı gerçekleştirilen eserleri şunlardır: 1. *Külliyyât-ı Dîvân-ı Kabulî* (İstanbul 1948). İran'dan 1472 yılında İstanbul'a gelerek bir süre Fâtih Sultan Mehmed'in maiyetinde bulunan şair Kabulî'nin Fâtih namına tertip ettiği, tezhipli ve tek nüshası Süleymaniye Kütüphanesi'nde (Ayasofya, nr. 3958) bulunan divanının, şairin hayatı ve eserleri hakkında bir inceleme kısmı ilâvesiyle yapılmış, tezhipleri renkli olarak tıpkıbasımıdır. 2. *Külliyyât-ı Dîvân-ı Mevlânâ Hâmidî* (İstanbul 1949). Kabulî gibi İran'dan gelip yirmi yıl Fâtih Sultan Mehmed'in meclisinde bulunan ve II. Bayezid zamanında Bursa'da ölen Hâmidî'nin hayatı hakkında geniş bir inceleme bölümü ile (s. 1-91), divanının Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi'ndeki nüshasının kırmızı mürekkeple yazılmış başlıkları muhafaza edilerek

yapılmış tıpkıbasımıdır. Ertaylan'ın bu yayını, inceleme bölümündeki bilgiler ve seçilen nüsha bakımından şiddetli bir tenkide uğramıştır (Ahmed Ateş, "Külliyyât-ı Dîvân-ı Mevlânâ Hâmidî", *TTK Belleten*, XIV/53 [Ocak 1950], s. 116-126). 3. *Ma'ârif-Nâme-i Sinân Paşâ* (İstanbul 1949). Başına Sinan Paşa'nın hayatı ve eserleri hakkında bir inceleme ilâvesiyle eserin hangi nüshası olduğu belirtilmeden yapılmış tıpkıbasımıdır. 4. *Falname* (İstanbul 1951). Eser İslâmiyet'te falın yeri, fal neveleri, Kur'an falı, fal hakkında yazılmış eserler ve Ertaylan'ın tesbit ettiği falnâmeler hakkında etraflı bir giriş bölümünden sonra Fâtih Sultan Mehmed'in emriyle hazırlanmış, müellifi belli olmayan hareketli bir falnâme nüshasının tıpkıbasımıdır. Kitaba ayrıca Sultan Cem'in *Fâl-i Reyhân-ı Sultan Cem* adlı falnâmesinin de tıpkıbasımı ilâve edilmiştir. 5. *Sultan Cem* (İstanbul 1951). Renkli minyatür, tezhip ve tabloların yanında Batı kaynaklarından derlenen resimlerle süslü olarak yapılmış nefis bir baskı olan bu büyük kitabın baştan ilk 247 sayfasında, çeşitli yönleriyle Cem Sultan'ın hayatını ve edebî eserlerini Doğu ve geniş ölçüde Batı kaynaklarına dayanarak inceleyen bir çalışma yer almış, öbür kısmında da Bursa Eski Yazma ve Basma Eserler Kütüphanesi'nde (Haraççioğlu, nr. E 6) bulunan nüshasından Cem'in Farsça divanının baştan otuz dört varaklık kısmı ile yine aynı nüshadan Türkçe divanının tamamının renkli tezhipleriyle birlikte tıpkıbasımı verilmiştir. 6. *Fâtih ve Fütühâtı I: Bizans ve Karadeniz* (İstanbul 1953); *Fâtih ve Fütühâtı II: Adalar Denizi ve Akdeniz Fütühâtı* (Ankara 1966). Fâtih Sultan Mehmed'in biyografisi çerçevesi içinde bütün fütuhatını anlatmak gayesiyle Venedik arşivindeki vesikalar dahil en başta Batılı kaynaklara dayanılarak meydana getirilmiş hacimli bir incelemedir. Bu büyük ebattaki eser, devrin en ileri teknik imkânları kullanılarak *Sultan Cem*'de olduğu gibi renkli tablo ve minyatürlerle çeşitli resim ve haritalarla zenginleştirilmiş bir sanat baskısı hüviyetini kazanmıştır. 7. *Âdilşâhîler: Hindistan'da Bir Türk-İslâm Devleti* (İstanbul 1953). Kurucusu Yûsuf Âdilşâh'ın, II. Murad'ın oğlu ve Fâtih Sultan Mehmed'in kardeşi olduğu hakkındaki rivayetten hareketle "500. Fetih Yıldönümü" dizisine dahil edilen bu hacimli monografide, Hindistan'da 1489'da kurulup 1686'da Evrenğzib tarafından ortadan kaldırılan

Âdilşâhiler Devleti'nin tarihi ve Âdilşâh'in biyografisi ele alınmaktadır. 8. *Fâtiḥ Devrinde Tezhip Sanatı* (Ankara 1966). 500. fetih yıl dönümü kutlamaları sırasında yayımlama imkânını bulamadığı ve üzerinde daha sonra da çalıştığı bu monografisinde Ertaylan, Fâtiḥ Sultan Mehmed devri yazma eserlerindeki malzemeye dayanarak bu devir tezhip sanatını incelemektedir.

D) Diğer Eserleri. Şair hükümdarlara hususi bir ilgi gösteren İsmail Hikmet, Fâtiḥ Sultan Mehmed ve Cem Sultan'dan başka bu vadiye ayrıca şû çalışmada ve yayınları yapmıştır: 1. *Gâzi Geray Han, Hayatı ve Eserleri* (İstanbul 1958). Kırım Hanı Bora Gazi Giray'ın hayatı ve eserlerini zengin vesikalarla ortaya koyan bu incelemede, tek nüshası Halil Edhem Arda'nın özel kütüphanesinde bulunan divançesinin faksimilesiyle Latin harflerine çevrilmiş metni verilmiştir. 2. *Divân-ı Türki-i Zafer* (İstanbul 1965). Safevî hânedanından olup şiirleri lâyıkıyla tanınmayan XVII. yüzyıl Azerî şairi Murtażakulu Han Zafer'in şahsiyeti ve sanatı hakkında geniş bilgi veren bir inceleme kısmı ile (s. 1-32) tek nüshası evvelce Yıldız Kütüphanesi'nde iken Raif Yelkenci'ye intikal eden divanının tıpkıbasımıdır. 3. *Bâbü Şah, Hayatı ve Eserleri* (Ankara 1966).

İsmail Hikmet bunlardan başka yenileşme devri Türk edebiyatçılarına dair biyografiler de kaleme almış, etraflı bir inceleme olan *Ziyâ Paşa, Hayatı ve Eserleri* (İstanbul 1932) adlı çalışmasının yanı sıra özel bir dizî içinde yer alan küçük çaptaki şu monografileri vermiştir. *Abdülhak Hâmid* (İstanbul 1932); *Ahmed Midhat Efendi* (İstanbul 1932); *Ahmed Vefik Paşa* (İstanbul 1932); *Nâmuk Kemâl* (İstanbul 1932); *Recâzâde Ekrem* (İstanbul 1932); *Şinâsî* (İstanbul 1932); *Tevfik Fikret* (İstanbul 1932); *Ziyâ Paşa* (İstanbul 1932); *Ahmed Hikmet* (İstanbul 1933); *Koca Ragıp Paşa ve Fitnat Hanım* (İstanbul 1933).

Ertaylan'ın biyografik çalışmaları arasında, hâtırasına kuvvetle bağlı olduğu *Tevfik Fikret'e* ait olanlar ayrı bir yer tutmaktadır. Kurduğu *Düşünce* mecmuasında hocasının ölümü dolayısıyla 1918'de özel bir *Tevfik Fikret* sayısı yayımlamakla kalmayarak 1932'de yazdığı eser dışında onun hakkında başka kitaplar da kaleme almış, ölümünden önceki son iki eseri de ona dair olmuştur: *Tevfik Fikret, Hayatı ve Eserleri* (İstanbul 1963);

Tevfik Fikret Mirsad'da (İstanbul 1966); *Tevfik Fikret Ma'lûmat'da* (İstanbul 1967).

İsmail Hikmet, Batı edebiyatları ve Batılı sanatkarları tanıtmaya yolunda ayrıca şu kitapları kaleme almıştır: *Yunan Edebiyatı Tarihi* (İstanbul 1928); *Latin Edebiyatı Tarihi* (İstanbul 1937); *Dante ve Eserleri* (İstanbul 1964); *Goethe, Hayatı ve Eserleri* (İstanbul 1964); *Byron, Hayatı ve Eserleri* (Ankara 1965); *Schiller, Hayatı ve Eserleri* (Ankara 1965); *Wagner, Hayatı ve Eserleri* (Ankara 1965); *Liszt, Hayatı ve Eserleri* (Ankara 1966).

BİBLİYOGRAFYA :

İbnülemin, *Son Asır Türk Şairleri*, IV, 645-647; Gövsa, *Türk Meşhurları*, s. 117-118; Etem Üngör, *Türk Marşları*, Ankara 1965, s. 44, 278; Mücellidoğlu Ali Çankaya, *Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler*, Ankara 1968-69, IV, 1424-1435; Muharrem Ergin, "Türk Dili ve Edebiyatını İlgilendiren Neşriyat", *TDED*, II/3-4 (1948), s. 316-323; a.m.f., "Türkoloji Bölümü Çalışmaları I", a.y., IX (1959), s. 131-142 (bu iki yazıda Ertaylan'ın 1945-1958 yılları arasındaki yayınlarının geniş bibliyografik tanımları yapılmıştır); Tuncer Gülensoy, "İsmail Hikmet Ertaylan", *TK*, VI/63 (1968), s. 196-197; Sadeddin Buluç, "Profesör İsmail Hikmet Ertaylan'ın Ardından", a.y., VI/64 (1968), s. 212-213; "Ertaylan, İsmail Hikmet", *TDEA*, III, 79-80 (burada Ertaylan'ın eserleri hakkında verilen bilgiler çok yanlıştır).

ÖMER FARUK AKÜN

ERTOKUŞ

Mübârizüddîn Ertokuş
(ö. 633/1235 [?])

Anadolu Selçuklularının
önde gelen kumandan
ve devlet adamlarından.

I. Gıyâseddin Keyhusrev'in has kölelerindendir. II. Kılıcarslan'ın veliaht tayin ettiği I. Gıyâseddin babasının ölümünden sonra tahta çıktı; ancak kardeşi Rükneddin II. Süleyman Şah'a karşı mevkiini muhafaza edemeyip İstanbul'a kaçmak zorunda kalınca (1196) Ertokuş da ona refakat etti. II. Süleyman Şah'ın 1204'te ölümü üzerine yerine küçük yaştaki oğlu III. Kılıcarslan geçti. Ancak devlet adamlarından bir kısmı, özellikle de uç beyleri olan Dânişmendliler'den Yağribasanoğulları, I. Gıyâseddin Keyhusrev'i Selçuklu tahtına oturtmak maksadıyla Hâcib Zekeriyâ'yı sultana davet etmek üzere gizlice İstanbul'a gönderdiler. Bu şekilde Ertokuş da sultanla birlikte tekrar Anadolu'ya döndü. Kerîmüddin Aksarâ-

yı, Ertokuş'u uç beyleriyle birlikte sultanı Anadolu'ya davet eden kumandanlar arasında sayar. Ancak İbn Bibî'nin onu I. Gıyâseddin Keyhusrev'in yanında gösteren kaydı daha doğru kabul edilmektedir.

1205 yılında ikinci defa tahta çıkan Gıyâseddin Keyhusrev 1207'de Antalya'yı fethetti. Ertokuş Antalya ve civarının Selçuklu topraklarına katılmasında önemli rol oynadı; fetihden sonra da Antalya subaşılığına tayin edildi ve Gıyâseddin Keyhusrev'in ölümüne kadar (1211) bu görevde kaldı. Fakat sultanın ölümünden sonra İzzeddin Keykâvus ile kardeşi Alâeddin Keykubad arasında cereyan eden saltanat mücadelesini fırsat bilen şehir halkı ayaklandı ve Kıbrıs'taki Franklar'dan da yardım alarak bir müddet için buradaki Selçuklu hâkimiyetine son verdi. İzzeddin Keykâvus kardeşi Alâeddin Keykubad'ı Ankara muhasarasında teslim aldıktan sonra Antalya'yı tekrar fethedince subaşılığına yine Ertokuş'u getirdi.

Ertokuş ikinci defa getirildiği bu görevde uzun müddet kaldı. I. Alâeddin Keykubad zamanında da (1220-1237) bu yörede fetihlere devam eden Ertokuş, I. Alâeddin Keykubad'ı cülüsünden bir iki yıl sonra Antalya'nın doğusunda bulunan Kalonoros Kalesi'ni zapta teşvik etti. Bunun üzerine sultan kalenin fethine karar verdi. Kale hâkimi Kir Fard mukavemet edemeyeceğini anlayınca eman istedi, böylece kale barış yoluyla alındı. Sultan Akşehir'i Kir Fard'a iktâ ettiği gibi birkaç köyü de mülk olarak verdi. Karatay Medresesi'ne ait vakıflar arasında zikredilen ve bugün Kıvrat ismini taşıyan köy adını ondan almıştır. Ertokuş bu sefer esnasında, Kir Fard'ın kardeşinin idaresinde bulunan Alara Kalesi'ni de zaptetti.

Antalya subaşılığı sırasında Ertokuş, I. Alâeddin Keykubad'ın nüfuzlu devlet adamları arasına girmeyi başardı. Sultanın, Antalya'da bulunduğu esnada kendisine muhalif olan bazı devlet adamlarını ortadan kaldırmaya karar verdiği halde Ertokuş'tan çekindiği için bunu tehir etmesi onun sahip olduğu nüfuz ve itibarı göstermektedir. Ertokuş 1226-1228 yılları arasında Anamur ve Manavgat gibi birçok kaleyi zaptetti. Daha sonra Kıbrıs seferi için müsaade istediysede muhtemelen Keykubad'ın izin vermesi sebebiyle bu sefer gerçekleşmemiştir. Onun adalarda ve sahillerde bu-